

Хоружа Л. Л.,
проректор з наукової роботи
Київського університету імені Бориса Грінченка,
доктор педагогічних наук, професор, Україна

ТОЛЕРАНТНІСТЬ ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПОВЕДІНКИ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА

Стаття присвячена формуванню толерантності у майбутнього педагога — якості, яка зумовлює особливості його професійних взаємин з різними суб'єктами педагогічного процесу.

Ключові слова: толерантність, етична якість ненасилля, діалогічне спілкування.

Серед пріоритетних завдань розвитку вищої освіти в Україні є формування високоморальної особистості майбутнього фахівця, здатного розв'язувати будь-яке професійне або власне питання, спираючись на загальнолюдські цінності: добра, справедливості, поваги прав та гідності інших людей, соціальної справедливості тощо. У цьому контексті доволі актуальною є проблема розвитку толерантності як інтегративної етичної якості особистості, що детермінує її поведінку у різноманітних життєвих ситуаціях. На думку В. Г. Кременя, толерантність є вимогою часу, актуальним питанням сьогодення, адже нині «відбувається відторгнення морально-етичних і духовних цінностей, напрацьованих людством у процесі історичного розвитку. Піднесення мотиву прибутку у ранг етичного принципу є своєрідним спотворенням цієї глибокої і безнадійно помилкової ідеології» [2, 6].

Особливо важливою є толерантність у діяльності педагога, адже саме на систему освіти і засоби масової комунікації покладена місія виховання підростаючого покоління, формування у нього загальнолюдських цінностей. Крізь призму толерантності учителю належить здійснювати усю систему взаємин з різними суб'єктами педагогічного процесу на етичних засадах.

У сучасній психолого-педагогічній літературі поняття «толерантність» часто ототожнюють з термінами «ненасилля», «терпимість». Однак, на нашу думку, поняття «толерантність» є набагато складнішим і за своєю внутрішньою природою, і за структурою та вбирає вищезазначені терміни. Толерантність виступає загальною парадигмою поведінки, показником особистого розуміння людиною добра і зла як етичної основи життя, принципового утримання від того, щоб ставити свою волю вище волі іншого, його прагнення до вільного вибору тощо. Про присутність ідеї толерантності у теоріях та поглядах педагогів та вчених найрізноманітніших наукових напрямів свідчать проголошені ними принципи ненасилля, свободи у навчанні, творчої реалізації особистості.

На думку філософа В. Пісоцького, толерантність — один із провідних елементів моральної культури людства — виступає важливою умовою виживання і подальшого розвитку світоглядної цивілізації, гарантує свободу і автономність особистості, право на захист людської гідності, повагу до іншого світогляду та способу життя. Це багаторівневе комунікативне явище, яке сприяє взаєморозумінню, довірі, активізує міжгрупову та міжособистісну взаємодію. Толерантність виступає як морально-правовий механізм регуляції поведінки людей, важливим є і її взаємозв'язок із особистою духовною свободою, соціальною справедливістю, рівністю, почуттям власної гідності — основними демократичними та гуманістичними цінностями сучасної культури [1, 44].

Формування толерантності у майбутнього педагога — складний і динамічний процес. Розпочинається він ще у сім'ї, а в умовах вищого навчального закладу продовжується і наповнюється новим професійним змістом. Науковці визначають технологічний ланцюжок формування у майбутнього педагога позиції толерантного вирішення ситуацій, які щоденно виникають в умовах професійної діяльності.

Спираючись на дослідження В. Ситарова і В. Маралова, можна виділити такі основні етапи цього процесу:

- діагностування особливостей зорієнтованості майбутнього учителя на навчально-дисциплінарний або особистісно зорієнтований спосіб педагогічної взаємодії, насамперед з учнями;
- базування змісту усіх психолого-педагогічних курсів практичного спрямування на ідеях професійно-педагогічної етики та толерантності;
- проведення тренінгів, моделювання педагогічних ситуацій, які допоможуть сформувати у майбутніх педагогів необхідні професійні навички, зразки толерантної поведінки [4, 149].

Толерантне ставлення особистості до іншої людини ґрунтується на дотриманні таких правил:

- прийняти думку іншого як свою власну, зрозуміти логіку і підстави, на яких вона будується;
- виділити позитивне у позиції співрозмовника;
- коригувати власну думку, стверджувати її сильну сторону;
- здійснювати пошук спільного і відмінного у позиції іншої людини, визнавати можливість порозумітися в окремих питаннях;
- прагнути до аргументації у висловлюваннях, зробивши акценти на відмінності позицій;
- спробувати переконати опонента;
- якщо переконати не вдалося, слід визнати деякі положення співрозмовника, позбутися внутрішнього і зовнішнього супротиву.

Однак успіх реалізації технології формування толерантності у майбутнього педагога значною мірою залежить від базових засад цього процесу, а саме — від визначення гуманістичних принципів, які відображають його сутність. У психолого-педагогічних працях відомих педагогів, вчених, зокрема: В. О. Сухомлинського, О. В. Сухомлинської, Ш. О. Амонашвілі, І. Д. Беха, О. Я. Савченко та ін., — чітко виокремлено основні гуманістичні принципи педагогічної взаємодії: ставлення до людини як найвищої цінності, повага її честі і гідності, визнання демократичних свобод щодо іншої культури, мови, віросповідання тощо.

У цьому контексті розвиток толерантності у сфері освіти означає культивування відносин відкритості, реальну зацікавленість у культурних відмінностях, визнання різноманіття, формування здібності розпізнавати несправедливість та здійснювати кроки для її подолання, а також вміння конструктивно вирішувати суперечності та долати протиріччя. Реалізація цих завдань можлива за умови перегляду змісту вищої освіти і наповнення його відповідними ідеями, обговорення з аудиторією проблем, фактів нетолерантної поведінки тощо.

Так, у зарубіжних дослідженнях (Б. Рієрдон) визначено сім змістових зон формування толерантності, які можуть виступати своєрідним методичним орієнтиром для викладача, а саме:

- 1) факти про випадки зневаги до людської особистості, про масові прояви нетерпимості тощо;
- 2) знання про історію та культуру національностей, які живуть у країні;
- 3) вивчення різних світових культур, знайомство як з універсальною природою людини, так і з її різноманітністю, актуалізація ідеї людської солідарності;
- 4) розуміння індивідуальної неповторності людини, її прав, ознайомлення з Декларацією прав людини;
- 5) актуалізація ідеї щодо відмінності як основи взаємодоповнення, її екстраполяція на різні сфери людського життя;
- 6) акцентування на ефективності взаємної згоди, корпоративності та узгодженості дій;
- 7) збереження цілісності і культури світу, розв'язання конфліктів мирним шляхом [3, 51].

Реалізуючи зміст освіти у процесі навчання, викладач сам демонструє власну етичну позицію, презентує рівень сформованості особистісно-професійних якостей, а саме: відкритість до нового, гнучкість мислення, культурно-естетичну розвиненість та досвідченість, емоційну вираженість, коректність щодо оцінних суджень тощо.

Ефективною формою реалізації зазначеного залишаються діалогічні форми спілкування. Вивчаючи їхні особливості, вчені виділяють декілька типів діалогів, які дають змогу по-особливому виявити толерантність як соціальну і особистісно-професійну цінність людини. Серед них:

- духовний діалог, який характеризує високий рівень культури взаємодії учасників спілкування;
- сенсотворчий діалог, спрямований на визначення системи індивідуальних ціннісних орієнтацій і особистісних якостей;
- рефлексивний діалог, який дає змогу оцінити власний потенціал і визначити лінії зворотного зв'язку «учасники—ведучий»;
- мотиваційний діалог визначає інтерес до проблеми, спонукає до пошуку.

Відтак запровадження діалогічного суб'єкт-суб'єктного спілкування між учасниками навчального процесу дає змогу не тільки урізноманітнити його, але й наповнити зміст ідеями, які за своєю сутністю мають гуманістичну і разом з цим толерантну природу.

Таким чином, надзвичайно важливим є завдання формування толерантності у майбутнього педагога — основи його професійної поведінки. Володіння вчителем цією якістю на практиці стає необхідним не тільки при вирішенні професійних завдань, але й міжнародною нормою загальнолюдського спілкування, вміння знайти єдність у різноманітності.

ДЖЕРЕЛА

1. Вишнеvsька Л. Деякі аспекти методології толерантності / Л. Вишнеvsька // Рідна школа. — 2003. — № 4. — С. 43—45.
2. Кремень В. Толерантность как императив: национальная идентичность в эпоху глобализации / В. Кремень // День. — № 42—45. — С. 6.
3. Риєрдон Б. Толерантность — дорога к миру / Б. Риєрдон. — М.: Бонфи, 2001. — 304 с.
4. Ситаров В. А. Педагогика и психология ненасилия в образовательном процессе : учеб. пособ. для студ. высш. пед. учеб. завед. / В. А. Ситаров, В. Г. Маралов ; под ред. В. А. Слостенина. — М., 2000. — 216 с.

Статья посвящена формированию толерантности будущего педагога — качества, которое влияет на особенности его профессиональных отношений с различными субъектами педагогического процесса.

Ключевые слова: толерантность, этическое качество ненасилия, диалогическое общение.

The article is dedicated to moulding of tolerance of a future pedagogue — a quality, which affects peculiarities of their professional relations with different subjects of pedagogical process.

Key words: tolerance, ethical quality of non-violence, the dialogical communication.